Boek van de maand - extra

Ruud Hoff bespreekt:

Thomas L. Friedman, *Beirut/Jeruzalem. Het conflict in het Midden-Oosten in historisch perspectief* (H.J.W. Becht, Haarlem 1990). Oorspronkelijke titel *From Beirut to Jerusalem* (1989), 473 blz., index, prijs *f* 55,-.

Tijdens de Golfcrisis gingen talrijke Palestijnen de straat op om te betogen voor de Iraakse leider Saddam Hoessein. Toen de oorlog eenmaal uitgebroken was en Iraakse Scudraketten Tel Aviv troffen, werd het Iraakse optreden in Palestijnse kring toegejuicht. Deze stellingname kwam niet zozeer voort uit de overtuiging dat Saddam werkelijk zoveel om de Palestijnse zaak gaf (hij was Koeweit immers niet binnengevallen om de Palestijnen een dienst te bewijzen) of het idee dat Saddam een toonbeeld van democratisch leiderschap vertegenwoordigde. Het waren vooral de verbittering en het gevoel van vernedering en frustratie die ten grondslag lagen aan de Palestijnse houding. Immers alle gewelddadige en vreedzame pogingen om iets van de Palestijnse rechten te realiseren waren steeds weer mislukt.
Men zag achter de onbuigzame houding van de Israëlische regering de beschermende hand van Washington. De dialoog die de VS met de PLO waren aangegaan, nadat Arafat de ene concessie na de andere had gedaan, had immers ook niets opgeleverd en was tenslotte door de Amerikanen afgebroken. Alle pogingen om zelfs maar tot een begin van onderhandelingen te komen (de plannen Shamir, Moebarak en Baker) waren in de ijskast beland en sinds juni 1990 zetelde in Jeruzalem de meest conservatieve regering, die Israël ooit gekend had.

Voor veel Palestijnen en voor veel Arabieren elders (Noord-Afrika, Jemen, Jordanië) gold Saddam Hoessein als degene die de moed had het almachtige Amerika uit te dagen. Na alle decennia van machteloze retoriek was hier de leider opgestaan, die zich opwierp als de verdediger van de Arabische en islamitische wereld tegen het "imperialistische Westen".
Dat deze leider in eigen land een schrikbewind voerde, zelf allesbehalve een vrome moslim is en bereid is voor zijn meedogenloze machtspolitiek honderdduizenden van zijn landgenoten op te offeren was algemeen bekend, maar verhinderde niet de steunbetuigingen aan zijn anti-Amerikaanse opstelling. Saddam is '*een schurk, maar het is onze schurk*'.
Bovendien is de stijl van leiderschap die Saddam voert niet geheel onbekend in het Midden-Oosten. Een van zijn grootste rivalen, Hafez al Assad van Syrië (nu coalitiegenoot van de Amerikanen), vertegenwoordigt immers een zelfde type leiderschap.
Pleegde Saddam in 1988 zijn massamoorden met gifgas op Koerdische dorpen als Halabja, Assad onderdrukte in 1982 met ongekende wreedheid en ten koste van tienduizenden mensenlevens een moslimopstand in de stad Hama.

Thomas Friedman zoekt in zijn boek *Beirut/Jeruzalem* naar een verklaring voor wat hij in Hoofdstuk 4 aanduidt als de "Hama-regels".
De meeste staten in het Midden-Oosten zijn min of meer kunstmatige constructies, bijeen gehouden door overheden, die een al of niet gematigd despotisch gezag uitoefenen. Omdat de loyaliteiten nog sterk gebonden zijn aan de eigen familie, stam, religieuze gemeenschap of geboortestreek ontbreekt elk gevoel van nationale saamhorigheid en kunnen de regeringen slechts op eigen kracht en de kleine eigen achterban vertrouwen.
De Koerden van Halabja en de inwoners van Hama behoorden in de ogen van de machthebbers tot een andere gemeenschap, die een bedreiging voor hun macht vormde en dus uitgeschakeld diende te worden.

Palestijnen, Israeli, Libanezen en Arabieren

Libanon is wellicht het duidelijkste voorbeeld van een staat, die in feite niet meer is dan een verzameling elkaar onderling bestrijdende gemeenschappen.
Het was in 1979, midden in de Libanese burgeroorlog dat Thomas Friedman als correspondent voor UPI naar Beirut vertrok. In 1981 keerde hij naar de VS terug om vervolgens in 1982 opnieuw naar Libanon te worden uitgezonden, dit keer door de New York Times.

Het eerste deel van zijn boek handelt over zijn ervaringen als Amerikaans journalist van joodse afkomst in het turbulente Libanon van die jaren. Aan de hand van talrijke ervaringen en anekdotes en gesprekken met zijn uitgebreide kring van Libanese en Palestijnse contacten schetst

Mosje Dayan (links) en Ariël Sjaron poseren op de westelijke oever van het Suezkanaal, na de verovering in 1973 door het Israëlische leger.

Friedman het leven in een stad in oorlog, maar tegelijk tracht hij een verklaring te vinden voor het gedrag en de opvatting van mensen onder die omstandigheden.

Daarbij gaat hij het geven van een kritisch oordeel niet uit de weg. Zo heeft Friedman geen goed woord over voor de corrupte en "*dikbuikige salonrevolutionairen*" van de PLO. Met minachting schrijft hij over Saika-leider Zuheir Mohsen met zijn '*dure appartement in Cannes vol gestolen carpetten*' en zijn '*met diamanten behangen Syrische vrouw*'.
Voor de positie van Yasir Arafat, die ondanks alle nederlagen en tekortkomingen, nog steeds voor de meeste Palestijnen de onbetwiste leider is, zoekt Friedman een verklaring in de symboolfunctie die hij vervult: Arafat als degene die zich ondanks alle nederlagen en vernederingen toch heeft weten te "overleven".

Ook de rol van Israël in Libanon ontkomt niet aan zijn kritisch oordeel.
Israël heeft zich bij zijn optreden in Libanon laten leiden door onwetendheid en hardnekkige foutieve mythen aangaande Libanezen, Palestijnen en Arabieren en is daardoor verstrikt geraakt in het Libanese moeras.
Friedman stelt Israël verantwoordelijk voor de massamoorden in de kampen Sabra en Chatila in september 1982. Hij beschrijft zijn persoonlijke gevoelens wanneer hij de kampen bezoekt.
Op blz. 104 constateert Friedman dat de toenmalige Israëlische minister van defensie Ariel Sharon handelde in de Midden-Oosterse traditie van de "Hama-regels". De Syrische president zou Sharon vrezen want '*Assad wist dat ook Sharon bereid was volgens de Hama-regels te spelen. Assad kende Sharon goed, hij zag hem elke ochtend als hij in de spiegel keek*'.

Friedman vergelijkt het Israëlische optreden in 1982 in Libanon met een pokerspel, waarbij je tenslotte alles in een keer kan verliezen.

De Palestijnen en Israel

In juni 1984 werd Thomas Friedman door zijn krant overgeplaatst naar Jeruzalem. Hij wordt daar de opvolger van David K. Shipler, die in 1986 de Pulitzerprijs won met zijn boek *Arab and Jew, Wounded Spirits in a Promised Land* (New York 1986), waarin hij een indringend beeld geeft van de enorme psychologische kloof die joden en Palestijnen in Israël en de bezette gebieden scheidt. Friedman borduurt hierop voort in het tweede deel van *Beirut/Jeruzalem* dat zijn verblijf in Israël als onderwerp heeft.

Hij constateert dat net zoals Libanon ook Israël worstelt met de existentiële vraag naar de identiteit van de natie. Toch zijn er ook grote verschillen. Libanon behoort tot de wereld van het Oosten en heeft zijn eigen levensritme, Israël is in wezen een Westers land met een zakelijke instelling.

In hoofdstuk 12 behandelt Friedman aan de hand van personen, die hij tijdens zijn

kleio
nummer 3/91
pagina's 16 en 17

verblijf in Israël heeft leren kennen, de verschillende houdingen die in Israël bestaan ten aanzien van de staat, het zionisme, het joodse karakter ervan en de beleving van het jodendom. Israël draagt het zware stempel van de Holocaust met zich mee, waaraan de joodse staat zich juist had willen ontworstelen. Uitroeiing, vernietiging, bedreiging door een vijandige wereld, rouw behoren als geen andere tot de nationale woordenschat. Yad Vashem, het gedenkteken voor de slachtoffers van nazi-Duitsland is het nationale monument bij uitstek. De militaire superioriteit van Israël vermag dit trauma niet te overwinnen. Sinds het uitbreken van de Intifadah is het gevoel van onveiligheid alleen maar toegenomen, door geweld en terreur is het gevoel van geborgenheid en veiligheid in de eigen staat van binnenuit aangetast.

Over de Israëlische reactie tegenover de Palestijnen laat de schrijver zich uiterst kritisch uit. Hij valt vooral de schijnheiligheid aan waarmee het Israëlische publiek achter een façade van rechterlijke uitspraken, militaire rechtbanken en de binnenlandse veiligheidsdienst Shin Beit zijn woede op hen koelt. Zelfs symbolische uitingen van Palestijnse identiteit wordt als gevaarlijk "terrorisme" aangepakt. De jacht op Palestijnse vlaggen en t-shirts in Palestijnse kleuren lijkt echter veeleer de onderlinge spanningen aan te wakkeren.
Veel uitzicht op een veranderende houding van het Israëlische publiek ten aanzien van Palestijnen lijkt er niet te zijn. Friedman constateert dat de twee grote politieke partijen, het Likoedblok en de Arbeiderspartij, in feite niet erg verschillend denken over de bezette gebieden. De spectaculaire verovering van de Westelijke Jordaanoever en de Gazastrook in juni 1967 leek de vervulling van bijbelse verwachtingen en zionistische dromen. Sindsdien zijn de meeste Israeliers "verliefd" geworden op de bezette gebieden. De kolonisten, die zich er vestigden, belichaamden het verdrongen verlangen van vele kleinburgerlijke Israeliers om weer "pionier" te zijn.

De nieuwe generatie

De Palestijnse inwoners van de bezette gebieden hebben jarenlang naar het leek de Israëlische bezetting lijdzaam gedragen. Ze gingen werken in Israël, werkten mee aan de Israëlische economie, verkochten in de oude stad van Jeruzalem petjes met "I love Israël", Israëlische souvenirs en vlaggetjes. Ze speelden het spel volgens de Israëlische regels, maar verwierpen tegelijkertijd de bezetting. Ondanks hun afwijzing van Israël raakten ze toch steeds meer "geisraeliseerd".
Hoofdstuk 13 (Breuklijn) geeft aan hoe een jongere generatie Palestijnen, die nooit een Arabische overheersing heeft gekend, geen genoegen meer neemt met de ondergeschikte positie in een door Israël gedomineerde samenleving.

In het volgende hoofdstuk beschrijft Friedman als getuige het uitbreken van de Intifadah in december 1987 en de verscherpte tegenstellingen tussen Israeliers en Palestijnen. De oudere generatie Palestijnen, die zich schaamt zich zolang door Israël te hebben laten inkapselen, stelt zich nu ook openlijk achter de eisen van de jongeren.
PLO-leider Yasir Arafat, in 1982 en 1983 beroofd van zijn laatste bolwerken in Libanon, was zelf verrast door de Palestijnse opstand in de bezette gebieden, die zijn ster onverwacht weer deed rijzen. Hij zag zich echter wel gedwongen rekening te houden met de verlangens van deze "nieuwe" achterban. Tot dan toe had de PLO leiding vooral haar steun gemobiliseerd vanuit de vluchtelingenkampen in Libanon en Jordanië. Daar wonen vooral de Palestijnen, die in 1948 uit Israël zelf gevlucht zijn en hun nakomelingen. Zij willen terug naar hun geboortegrond in Jaffa of Haifa en stellen maximalistische eisen. Voor hen is het tweestatenmodel geen oplossing. Maar de bewoners van de Westelijke Jordaanoever en de Gazastrook willen wel een deeloplossing. Zij willen een beëindiging van de Israëlische bezetting en de sluipende annexatie van hun gebied.
Mede onder hun druk deed Yasir Arafat eind 1988 zijn concessies: aanvaarding van VN-resolutie 242 met erkenning van Israël en het afzweren van het terrorisme.

Kort na het uitbreken van de Intifadah keerde Friedman terug naar de VS.
In zijn laatste hoofdstuk benadrukt hij dat de sleutel voor de oplossing van het Palestijns-Israëlische probleem in Washington ligt. Toch is hij pessimistisch. *'Mogelijk heeft Amerika gewoon de energie niet meer om Arabieren Israeli's uit de ketenen van hun verleden te verlossen. Dat zou heel jammer zijn, niet alleen voor ons, maar ook voor de volken van het Midden-Oosten. Ik heb veel meer Arabieren, Israeli's, Libanezen en Palestijnen ontmoet die wanhopig verlangen naar wat Amerika hun te bieden heeft'* (blz. 447-448).

Bij de oorlog in de Golf hebben de Verenigde Staten opnieuw het voortouw genomen. Met goedkeuring van de VN Veiligheidsraad realiseerden de VS en zijn bondgenoten de bevrijding van het bezette Koeweit.De "koppeling" die Saddam Hoessein trachtte aan te brengen tussen de bezetting van Koeweit en de andere bezettingen in de regio (Libanon, de Golanhoogte, de Westelijke Jordaanoever en de Gazastrook) werd door de anti-Iraakse coalitie met klem van de hand gewezen. Maar voor iedereen zal het duidelijk zijn dat in de nasleep van de Golfoorlog deze problemen toch weer bovenaan de internationale politieke agenda komen.
President Bush sprak in zijn toespraak tot het Amerikaanse volk over de kwestie Koeweit over *'de ontoelaatbaarheid van het verwerven van grondgebied door middel van geweld'*. Deze zinsnede komt ook voor in de preambule van VN-resolutie 242 van november 1967 betreffende het Israëlisch-Arabische conflict. Zo zal bij de afwikkeling van de crisis in de Golf onvermijdelijk de Palestijnse kwestie weer ter sprake komen.
In dat opzicht blijft het boek van Friedman met de inzichten die het in deze problematiek geeft van grote waarde.

Tenslotte

In oktober 1990 maakte, terwijl de wereld volledig in beslag genomen was door de Golfcrisis, Syrië met kennelijk stilzwijgende goedkeuring van de Amerikanen en de Fransen, een eind aan de "rebellie" van de Maronitische generaal Michel Aoun in Libanon. De pro-syrische regering van president Elias Hrawi kon zo haar gezag over de hele stad Beiroet vestigen en sindsdien het centrale gezag ook verder uitbreiden. Daarmee leek een eerste belangrijke stap gezet te zijn op de weg naar een oplossing van de Libanese crisis.
Maar ook hier zijn de problemen nog lang niet opgelost. De diverse milities hebben zich weliswaar enigszins teruggetrokken, maar de geweren staan nog op zolder en kunnen elk moment weer tevoorschijn gehaald worden.

De analyse van de Libanese samenleving in Friedmans boek heeft ook hier aan actualiteit nog niets ingeboet. Het is daarom een goede zaak dat de uitgever Friedmans inmiddels met de National Book Award bekroonde werk heeft laten vertalen en in Nederland op de markt gebracht heeft op een moment dat het Midden-Oosten weer alle aandacht opeist.